

Фактори, влияещи върху дейността и развитието на товарния автомобилен транспорт

Мирослав Монов

УНСС, докторант към катедра „Икономика на транспорта“

Резюме: В настоящата студия е направено кратко изследване на част от важните фактори, влияещи върху развитието на товарния автомобилен транспорт. Обобщени са основните приноси и положителните въздействия, които те оказват чрез своята дейност на товарните автомобилни превози.

Изтъкната е важната роля в съвременните стопански и обществени процеси на посочените фактори и степента им на положително или отрицателно въздействие.

Дефинирани са мрежа от понятия, вкл. базова индустрия, транспортно търсене, фактори на въздействие и др.

Ключови думи: товарен автомобилен транспорт, търговия на едро, промишленост, селско стопанство, търговия на дребно, отрасли, фактори на въздействие.

JEL: L92.

Въведение

Нито един друг отрасъл в икономиката на една страна не е свързан с толкова тесни и многобройни връзки с всички останали отрасли, както транспортът. Като неразделна част от единната транспортна система автомобилният транспорт заема важно място в националното стопанство и влияе както върху икономическото развитие на отделните отрасли, така и върху другите видове транспорт.

Ролята му в националната икономика е особено значима като част от единната транспортна система и има особен принос към икономическото и социално развитие на страната, но е факт, че се влияе силно от развитието на всички други отрасли и от множество фактори.

Фактори, влияещи върху развитието на товарния автомобилен транспорт

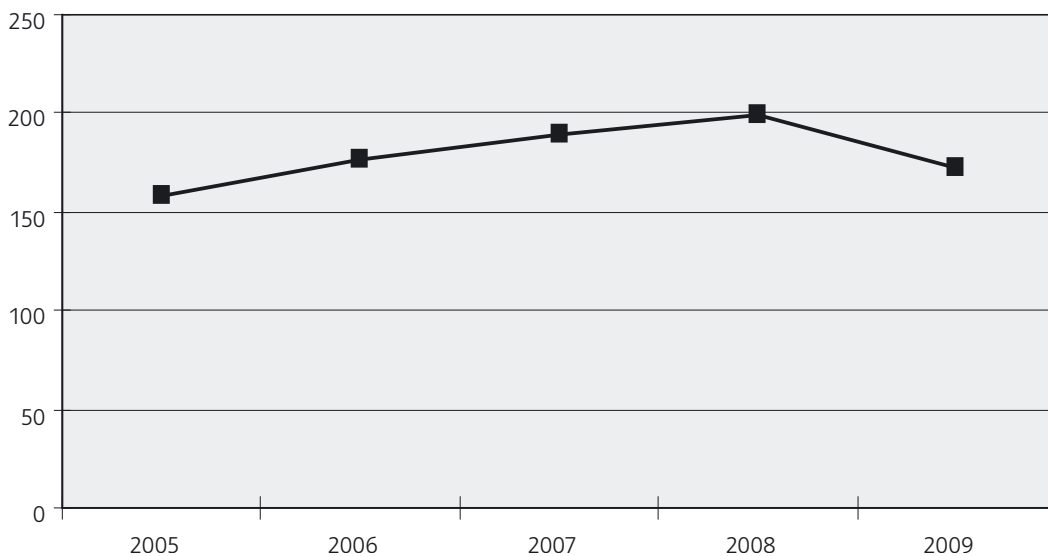
Товарният автомобилен транспорт е в пряка зависимост от множество

Външни фактори от различно естество (икономически, социално-демографски, политически, екологични), с различен обхват на действие (международен, регионален, национален и локален), които взаимодействат помежду си и най-често имат разнопосочен ефект¹.

Допълнително, един или друг външен фактор може да повлияе положително или негативно върху развитието му в различни моменти, в зависимост от цялостната конюнктура на пазара. В тази студия са систематизирани и описани подробно три основни, изцяло външни за отрасъла фактори – промишленост, селско стопанство и търговия, и е направена оценка на тяхното минало, настоящо и очаквано бъдещо въздействие върху товарния автомобилен транспорт като цяло.

Развитие на промишлеността в страната

През последните няколко години се забелязват, макар и слаби, положителни тенденции в развитието на базовата индустрия, включваща нефтепреработвателната и химическата промишленост, металургията. Тези сектори разполагат със значителни мощности за преработка на нефт, за производство на минерални торове, калцинирана сода и други неорганични химични продукти, химически влакна, черни и цветни метали. Мащабът на производствената дейност в много от тези отрасли предполага обем на търсене, много по-голям от това на вътрешния пазар, за да бъдат предприятията ефективни. Стимулите за производство и продажби са силно свързани със световната цена на продукта и на ресурсите, а от тук

Фигура 1. Индекс на промишлените предприятия в периода 2000 – 2007 г.
Източник: НСИ.

¹ Стратегия за развитие на транспортната система на Р България МТИТС ССР. 16.

и със състоянието на световната икономика. Тъй като суровините и продукцията на тези предприятия са преимуществено ориентирани към железопътния и частично към водния транспорт, това очертава относително благоприятна перспектива за тяхното развитие. Но това обстоятелство оказва известно положително въздействие и върху автомобилния транспорт, тъй като е незаменима ролята му като доставчик суровините и готовата продукция в пристанищата и железопътните клонове.

В краткосрочна и средносрочна перспектива обаче се запазват рисковете от неблагоприятно развитие на международните пазари на продукцията на базовата индустрия поради

световната икономическа криза, разразила се след 2008 г., и съответно сътресения в търсенето на товарни транспортни услуги главно от железопътния транспорт.

В по-краткосрочен план известно негативно влияние върху търсенето на този вид продукция и суровини за нея може да се очаква в резултат на усилията за снижаване енергоемкостта на българската промишленост и ограничаване на квотите от Европейския съюз. В дългосрочен план това би довело до спад на превозите на суровини (въглища, кокс, руди и метали) и готова продукция.

Индексът на промишлените предприятия (фигура 1) показва постепенен, но слаб

Таблица 1. Продукция на промишлените предприятия по подсектори за периода 2005-2009 г. (милиони левове)

	2005	2006	2007	2008	2009
Добивна промишленост	1509	2154	2267	2374	1943
Преработваща промишленост	29 410	36 176	41 826	45 737	36 232
Производство на хранителни продукти, напитки и тютюневи изделия	5224	5855	7163	8218	8606
Производство на текстил и облекло	2478	2833	3518	3234	2937
Производство на дървен материал и изделия от него без мебели	590	662	768	-	-
Производство на дървесна маса, хартия и картон; издателска дейност	1212	1341	1932	2102	1594
Производство на химични вещества, продукти и влакна	1852	2027	2334	2264	1610
Производство на изделия от каучук, пластмаси и други неметални минерални суровини	2621	3525	4446	5221	3686
Производство на машини и оборудване	2090	2504	3196	-	-
Производство на електро – оптично и друго оборудване	1437	1786	2350	-	-
Производство на превозни средства без автомобили	513	662	1134	1266	998

Източник: НСИ.

ръст в периода 2004-2009 г. Тази тенденция се очаква да се запази и след посоченият период заради оттеглянето на големите чуждестранни инвеститори в строителството и пренасочването на някои от тях към индустрията. Това до известна степен дава очаквания да не се получи рязък спад в превозите, извършвани от транспортния сектор като цяло. А от там и на автомобилния транспорт.

Като динамично развиващ се отрасъл се очертава производството на превозни средства без автомобили (таблица 1). За 2008 г. ръстът на продукцията надхвърля 11 % в сравнение с предходната и близо с 50 на сто в сравнение с 2006 г., но за 2009 г. се отчита спад с 21 % от предходната година.

До голяма степен това се дължи на успешната приватизация и реструктуриране на корабостроителните и кораборемонтните заводи в страната.

Друга група отрасли с основно значение за износа на страната (и съответно – за търсенето на международни транспортни услуги) са шивашката и текстилната промишленост, които през последните 5-6 години реализират траен висок ръст и заедно представляват средно над 26 % от българския експорт за този период. Основното конкурентно предимство при тях са ниските разходи за производство и географската близост до основния ни партньор – ЕС. Засиленият конкурентен внос от държави с подобни на българските сравнителни предимства оказва допълнителен натиск на местните производители.

Поради естеството на продукцията ефектът върху транспортното търсене пада най-вече върху автомобилните превози във вътрешно и международно съобщение.

Следваща група отрасли, която се развива ускорено през периода 2005-2008 г., както поради ниското ниво на разходите в България, така и подпомогнати от увеличеното вътрешно търсене на стоки с дълготрайна употреба и на жилища в страната, е производството на мебели. Вътрешните продажби на производителите на мебели нарастват с 54 % през 2007 г. в сравнение с 2006 г. – това е отрасълът с най-бързо нарастващи продажби на българския пазар, продажбите за износ също се увеличават с високи темпове (43,6 %).

Производството на дървен материал и изделия е свързан с него отрасъл и следва тенденцията на производство на мебели и ръста на строителство през периода. Отново развитието на строителството до голяма степен предопредели и ръста на вътрешните продажби на отрасъл "Продукти от други неметални минерални суровини" за 2007 г. (17,9 %), като ръстът на продажбите на отрасъла за износ е 37 %.

Производството на машини, оборудване и домакински уреди също може да се причисли към тази група промишлени отрасли. В него липсва концентрация на голяма част от приходите от продажби в малко на брой предприятия и може да се каже, че включва разнообразна продукция, което допринася за стабилност на растежа. От своя страна тази структура на производството, както и видът на продукцията, се отразяват на вида на търсените транспортни услуги и обясняват предимството на автомобилния пред железопътния транспорт. Хранително-вкусовата промишленост е най-големият производител на потребителски стоки в България и вторият по значение отрасъл, според дела си в общите промишлени продажби, който се развива успешно, привличайки чуждестранни инвестиции. Продажбите за износ

през 2007 г. се увеличават с 37 %, а тези за вътрешния пазар – 16,6 %, (средното нарастване на производството за 2009 г. в сравнение с 2008 г. е 5 %, съответно 17 % в сравнение с 2007 г.).

Отрасълът има значителен потенциал за бъдещо развитие, особено в посока увеличаване на продажбите за износ (хранителната промишленост все още е предимно ориентирана към вътрешния пазар). Важно предизвикателство за сегмента остава покриването на основните изисквания на ЕС за санитарно-хигиенни норми на производството. При успешно преодоляване на изискванията за качество на ЕС този отрасъл ще увеличи търсенето на транспортни услуги, които във вътрешно и международно съобщение се задоволяват предимно с автомобилен транспорт.

Развитие на селскостопанския сектор

Подобно на промишлеността и селското стопанство преживява големи структурни промени в последните две десетилетия. Промените са резултат от възстановяване на собствеността върху земеделските земи. За този отрасъл е характерно раздробяването на множество малки по размер стопанства и съществуването на по-малък брой големи земеделски стопанства.

Към 2007 г. общият брой на земеделските стопанства възлиза на 493 133, от които 487 891 (или 98,9 %) са на физически лица, като средният им размер е едва 4,5 хектара, 3858 (или 0,8 %) са на търговски дружества и 1162 (или 0,2 %) са на земеделски кооперации.

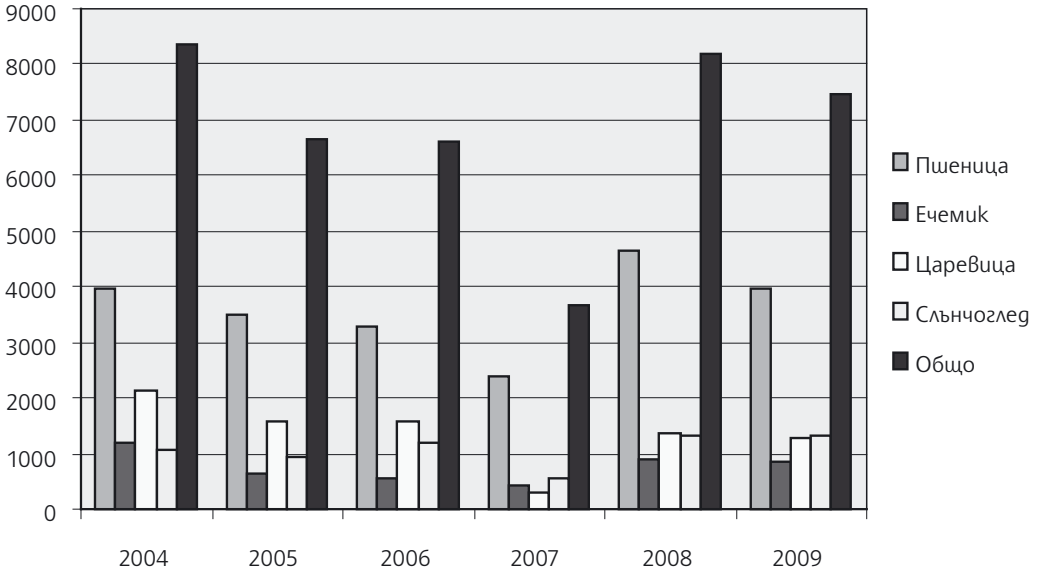
През 2007 г. БДС (брутната добавена стойност) в аграрния сектор отбелязва спад на 6,2 % от общия дял, като за 2005 г. стойността ѝ е 9,9 %, а за 2003 г. – 11,7 % от общия дял. Спадът през 2007 г. е основно поради слабата реколта от зърнени култури. Както е видно от таблица 2, спадът на производството на зърнени култури е с постоянна тенденция след 2005 г. до 2007 г. За 2008 г. увеличението е значително, въпреки че е последвано от лек спад през 2009 г. В таблицата е включено и производството на слънчоглед, тъй като този продукт основно се превозва с автомобилен транспорт.

Налице е слаба положителна тенденция в производството на зеленчуци до 2006 г., но за 2007 г. има известен спад (по данни на НСИ). Тенденциите в животновъдството бележат известен спад в броя на отглежданите животни след 2003 г., като положителни тенденции се забелязват отново през 2006 г., след което спадът продължава и през 2007 г. През 2008 г. добрите

Таблица 2. Произведени зърнени култури за периода 2004 – 2009 г. в хил. тона

Година	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Пшеница	3961	3478	3301	2391	4632	3977
Ечемик	1180	657	546	420	878	859
Царевича	2123	1585	1587	313	1368	1291
Слънчоглед	1079	935	1197	565	1301	1318
Общо	8343	6655	6631	3689	8179	7445

Източник:НСИ.

Фигура 2. Произведени зърнени култури в тонове за периода 2004-2009г.

Източник : НСИ.

климатични условия благоприятстваха селското стопанство да регистрира растеж от 44,3 на сто за третото тримесечие (в сравнение със същия период на 2007 г.) и 24 на сто за деветмесечието. Делът на селското стопанство в БДС достигна 8,4 на сто, а в БВП 6,9 на сто (при 6,9 и 5,6 на сто съответно за 2006 г. и 2007 г.).

Въпреки това продължава дългосрочната тенденция на намаляване дела на земеделието. Активното използване на програма САПАРД, както и значителните фондове за развитие на земеделието, предвидени за страната ни след присъединяването към ЕС, предполагат, че ще се получи ускорено развитие на отрасъла, въпреки че относителният му дял в БДС вероятно ще продължи да спада.

Тези фактори предполагат увеличение на ръста на търсенето на транспортни услуги от товарния автомобилен транспорт,

тъй като продуктите на селското стопанство от производствените си пунктове до потребителите и до главните пристанища и ЖП гари се превозват основно с автомобилен транспорт.

Търговия на едро и търговия на дребно

Търговията е секторът, който най-точно отразява движението на потребените стоки от фирмите и домакинствата, които стоки – след своето производство, за да достигнат до крайната си точка на потребление, трябва да бъдат превозени с определен вид транспорт. В сектор търговия делът на автомобилния транспорт е преобладаващ и особено в раздела търговия на дребно достига почти 100 % поради своята специфика и технологичните си предимства пред другите видове транспорт и така се явява фактор за развитие на търговията.

Товарният автомобилен транспорт от една страна е зависим от оборота на стоки в търговията, но може да въздейства върху състоянието ѝ в положителен или отрицателен аспект в зависимост от организацията на неговата работа. Въпреки това всеки спад в разделите търговия на едро и търговия на дребно ще окажат влияние върху превозваните обеми товари и би повлиял върху развитието на този вид транспорт.

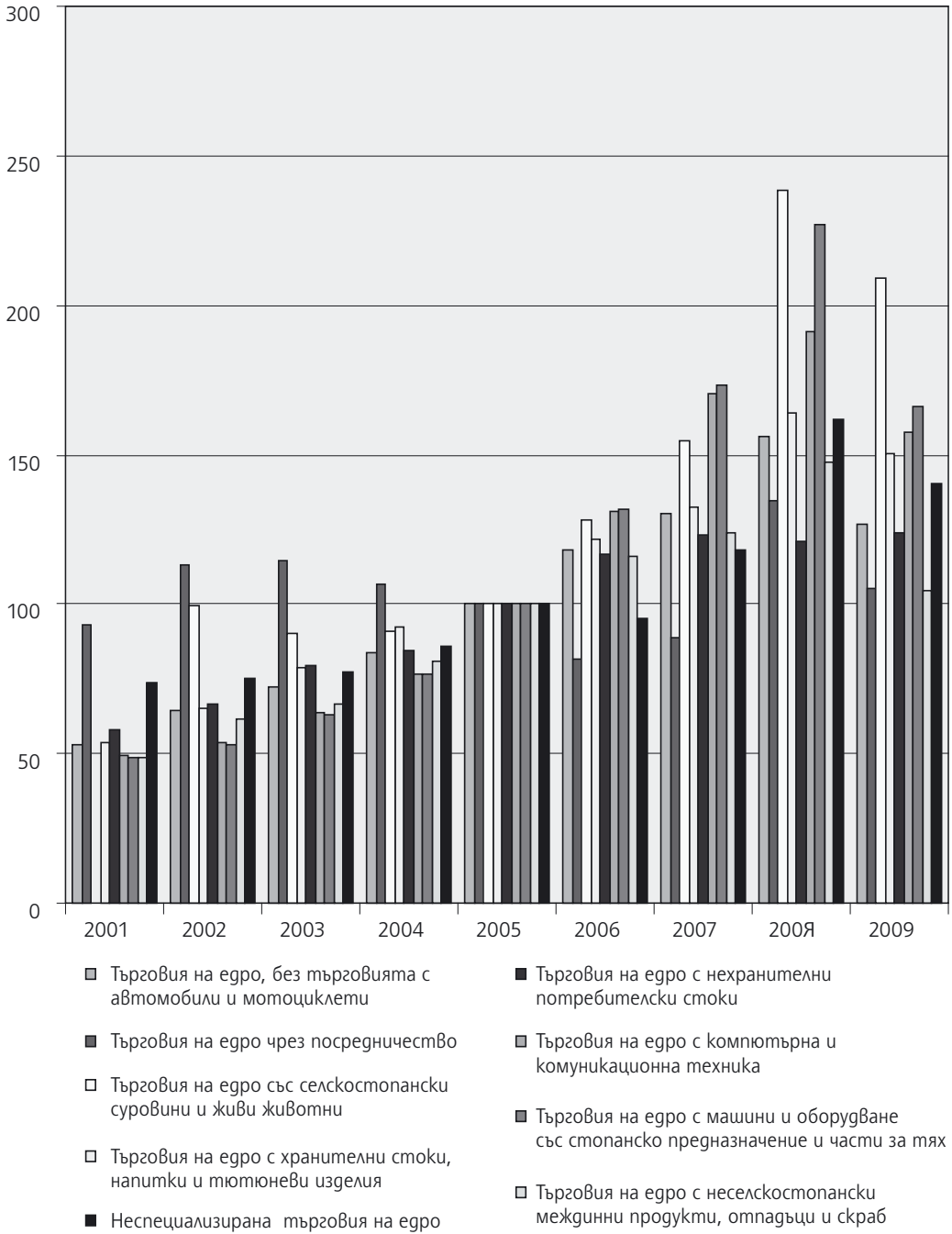
Състоянието на търговския сектор, както и проследяването тенденциите му на

развитие се оценяват с индекс на оборота. Индексът на оборота отразява измененията в стойността на показателя между два сравнявани периода. За изчисляването на индексите се извършва наблюдение на търговските предприятия, като се използва представителна извадка, формираща около 70 % от годишните приходи на наблюдаваната съвкупност. Индексите на оборота се изчисляват чрез сравняване на стойността на продажбите по съпоставими цени. Влиянието на цените се елиминира чрез дефлиране на

Таблица 3. Индекс на оборота в раздел търговия на едро по текущи цени за периода 2001-2009 г.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Търговия на едро, без търговията с автомобили и мотоциклети	53,17	64,74	72,11	83,84	100,00	117,87	130,15	156,27	126,61
Търговия на едро чрез посредничеството	93,40	113,06	114,54	106,52	100,00	81,41	88,55	134,31	104,98
Търговия на едро със селскостопански суровини и живи животни	71,12	99,71	90,48	90,61	100,00	127,89	154,73	238,20	209,20
Търговия на едро с хранителни стоки, напитки и тютюневи изделия	53,42	64,87	79,03	92,20	100,00	121,39	132,35	164,14	150,61
Търговия на едро с нехранителни потребителски стоки	57,92	66,85	79,58	84,28	100,00	116,50	122,95	120,80	123,65
Търговия на едро с компютърна и комуникационна техника	49,32	53,62	63,58	76,79	100,00	131,17	170,65	190,84	157,40
Търговия на едро с машини и оборудване със стопанско предназначение и части за тях	48,89	52,95	62,77	76,4	100,00	131,91	173,07	226,94	166,03
Търговия на едро с неселскостопански междинни продукти, отпадъци и скраб	48,72	61,78	66,42	80,72	100,00	116,10	123,74	147,33	104,31
Неспециализирана търговия на едро	73,98	75,52	77,10	85,93	100,00	95,34	118,14	161,83	140,27

Източник: НСИ.

Фигура 3. Индекс на оборота в раздел търговия на едро по текущи цени за периода 2001-2009 г.
Източник: НСИ.

оборота, като се използват индексите на потребителските цени и индексите на цените на производител.

От представените данни в таблица 3 и таблица 4 и съответно графиките към тях за периода 2001-2009 година се забелязва траен ръст на индексите на оборот

в разделите търговия на едро и търговия на дребно до 2008 г. След 2008 г. В резултат на разразилата се световната икономическа криза се получи очакван спад В индексите на оборота, като за раздела търговия на едро спадът е 15,9 на сто, а за раздела търговия на дребно – 9 на сто в сравнение с предходната година.

Таблица 4. Индекси в раздел търговия на дребно по текущи цени за периода 2001-2009 г.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Търговия на дребно, без търговията с автомобили и мотоциклети	61,22	64,81	74,83	87,33	86,30	112,97	134,40	146,37	133,30
Търговия на дребно с хранителни стоки, напитки и тютюневи изделия	62,74	69,98	80,63	88,58	91,25	107,18	122,40	124,40	126,97
Търговия на дребно с нехранителни стоки	60,71	63,08	72,89	86,91	84,64	114,91	138,43	153,74	135,42
Търговия на дребно с нехранителни стоки, без търговията с автомобилни горива и смазочни материали	53,29	56,25	66,88	84,40	82,77	115,46	146,44	166,97	143,53
Търговия на дребно с текстил, облекло, обувки и кожени изделия	54,62	59,77	66,37	81,78	92,07	123,80	150,09	179,72	161,07
Търговия на дребно с битова техника, мебели и други стоки за бита	37,53	44,88	57,21	77,75	76,94	125,26	169,62	181,09	151,52
Търговия на дребно с компютърна и комуникационна техника и други потребителски стоки	54,96	55,54	68,26	86,18	77,51	108,26	135,34	158,80	128,54
Търговия на дребно с фармацевтични и медицински стоки, козметика и тоалетни принадлежности	76,24	73,36	76,45	91,31	98,17	112,35	124,18	151,30	150,73
Търговия на дребно с компютърна и комуникационна техника и други потребителски стоки; битова техника, мебели и други стоки за бита	45,51	49,75	62,26	81,60	77,20	117,49	153,94	171,00	141,05

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Търговия на дребно в неспециализирани магазини предимно с хранителни стоки, напитки и тютюневи изделия	56,02	64,76	76,66	86,38	90,60	110,00	128,15	128,95	133,34
Търговия на дребно в неспециализирани магазини с разнообразни стоки	88,34	89,07	91,67	109,00	107,50	104,44	141,00	184,76	163,03
Търговия на дребно в специализирани магазини с хранителни стоки, напитки и тютюневи изделия	96,37	96,05	100,49	99,57	94,43	93,05	93,66	101,65	94,95
Търговия на дребно с автомобилни горива и смазочни материали	73,11	74,50	82,92	91,09	87,78	114,01	125,05	131,64	121,90

Източник: НСИ.

За 2010 г. оборотът в търговския сектор по предварителни данни² за месец юни намалява с 10,5 % спрямо същия месец на предходната година.

В търговията на дребно е отчетено намаление от 6,8 %, резултат от разнопосочните темпове на съставните дейности.

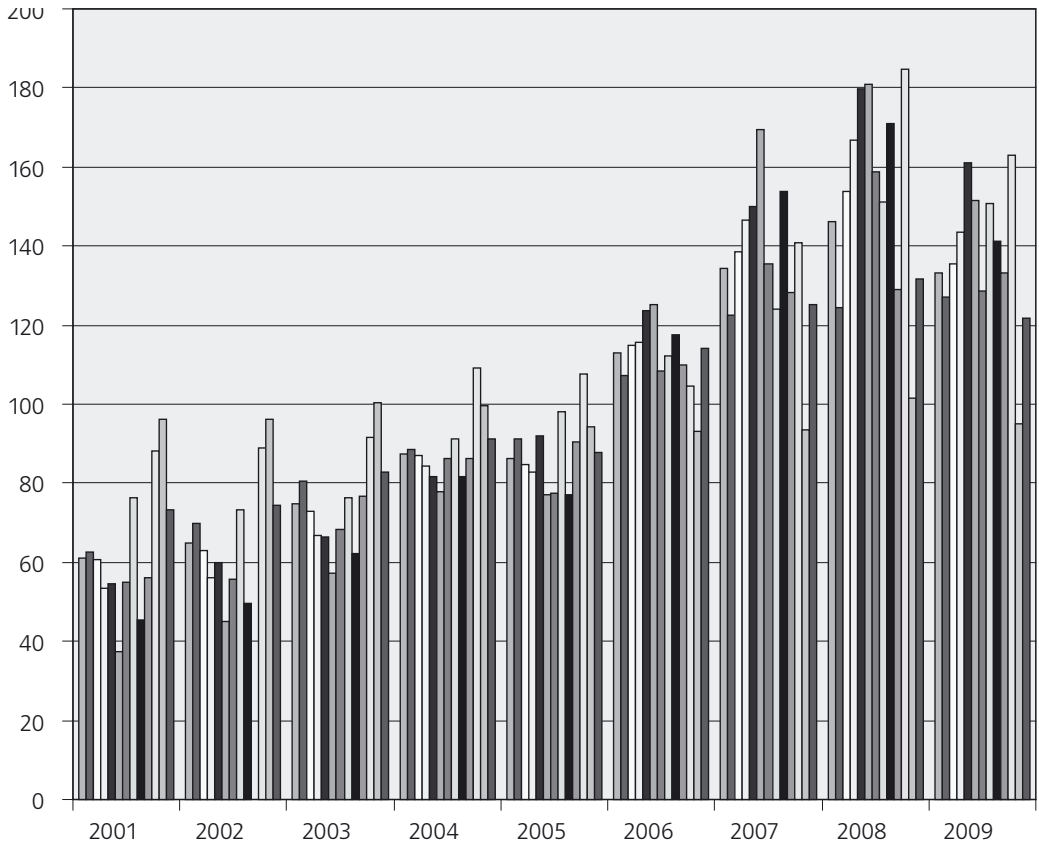
Увеличение се наблюдава в търговията с хранителни стоки, напитки и тютюневи изделия – с 1,0 %. По-малко от средното е намалението в търговията с автомобилни горива и смазочни материали и в търговията с фармацевтични и медицински стоки – съответно 5,3 и 5,9 %.

В търговията на едро намалението от 10,4 % се дължи на отрицателните темпове, отчетени във всички съставни дейности. Спадът варира от 4,7 % в търговията с хранителни стоки, напитки и тютюневи изделия до 29,3 % в търговията с машини, оборудване и части за тях. Определящо влияние върху общия индекс

обаче оказва намалението в търговията с неселскостопански междинни продукти – 9,5 %, тъй като дейността формира около 40 % от обема на оборота.

По последни данни от НСИ през юни 2010 г. оборотът нараства с 5,8 % в сравнение с предходния месец вследствие на положителните темпове и в трите основни търговски дейности. В търговията на едро увеличението достига 6,4 %, а в търговията на дребно и в търговията с автомобили и мотоциклети, техническо обслужване и ремонт ръстовете са почти еднакви – съответно 4,4 и 4,5 %. За периода януари – юни 2010 г. оборотът в търговския сектор намалява с 14,7 % спрямо същия период на 2009 година. Темповете отново са отрицателни, но се наблюдава тенденция на забавяне на спада и в трите основни търговски дейности. В търговията на дребно и в търговията на едро намалението е съответно 10,5 % и 14,2 %, а в търговията с автомобили и мотоциклети, техническо обслужване и ремонт – 32,7 %.

² Данните от публикации на НСИ за месец юни са предварителни.

- Търговия на дребно, без търговията с автомобили и мотоциклети
- Търговия на дребно с хранителни стоки, напитки и тютюневи изделия
- Търговия на дребно с нехранителни стоки
- Търговия на дребно с нехранителни стоки, без търговията с автомобилни горива и смазочни материали
- Търговия на дребно с текстил, облекло, обувки и кожени изделия
- Търговия на дребно с битова техника, мебели и други стоки за бита
- Търговия на дребно с автомобилни горива и смазочни материали
- Търговия на дребно с компютърна и комуникационна техника и други потребителски стоки
- Търговия на дребно с фармацевтични и медицински стоки, козметика и тоалетни принадлежности
- Търговия на дребно с компютърна и комуникационна техника и други потребителски стоки; битова техника, мебели и други стоки за бита
- Търговия на дребно в неспециализирани магазини предимно с хранителни стоки, напитки и тютюневи изделия
- Търговия на дребно в неспециализирани магазини с разнообразни стоки
- Търговия на дребно в специализирани магазини с хранителни стоки, напитки и тютюневи изделия

Фигура 4: Индекси в раздел търговия на дребно по текущи цени за периода 2001-2009 г.
Източник: НСИ.

Литература

1. Секторна оперативна програма транспорт за периода 2007-2013 г. МТИТС, 2007.
2. Стратегия за развитие на транспортната система на Република България до 2020 г. МТИТС, 2010.
3. Наръчник към съвкупното право на Общността в областта на Транспорта (Transport Acquis), Official Journal 1998 г., 1999.
4. Стратегия за развитие на транспортната инфраструктура на Република България до 2015 г. МТИТС, 2006.
5. Статистически годишник на Република България 2008, НСИ, 2009. **ИИ**